

มุมมองความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาและศาสนา

The Perspective of Relationship between Philosophy and Religion

อิติพงษ์ มีทอง

สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม
pices_apphrodite@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้มุ่งอธิบายถึงมุมมองความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาและศาสนา ผลจากการศึกษาพบว่าปรัชญาและศาสนามีประวัติศาสตร์ที่ดำเนินควบคู่ในสังคมโลกมาอย่างยาวนาน ทั้งนี้ปรัชญาเป็นเรื่องราวที่ต้องการศึกษาความจริงซึ่งเป็นความรู้ที่เป็นลักษณะนามธรรม ซึ่งวิธีการสำคัญที่ได้มาซึ่งความจริงดังกล่าวคือการใช้เหตุผล ในขณะที่ศาสนาเป็นเรื่องราวที่ศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของชีวิต ซึ่งวิธีการสำคัญที่ได้มาซึ่งคุณค่าของชีวิตคือการใช้ญาณทัศนะเป็นเครื่องมือสำคัญ

คำสำคัญ: มุมมอง ความสัมพันธ์ ปรัชญา ศาสนา

Abstract

This article aims to explain the perspective of relationship between philosophy and religion. The result showed that both philosophy and religion have the concurrent history in the world. Philosophy is the subject about studying the truth of fact and how to get the knowledge is to use the reasoning. Meanwhile the religion is the subject about the value of life and how to get this knowledge is to use the perception.

Keywords: perspective, relationship, philosophy, religion

1. บทนำ

ปรัชญาหมายถึง “โลกทัศน์เชิงเหตุผลของมนุษย์” ซึ่งมีที่มาจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคล สังคมและธรรมชาติ ส่วนศาสนา หมายถึง “โลกทัศน์แห่งหลักการดำเนินชีวิต” ซึ่งเป็นเรื่องราวของมนุษย์เพื่อเข้าสู่เป้าหมายสูงสุดตามหลักอุดมคติที่คาดว่าจะถึง ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าโลกทัศน์ทางปรัชญา และหลักในการดำเนินชีวิตในศาสนาถือว่ามีเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน ทั้งยังนำไปสู่การอธิบายความจริงย่อยอื่น ๆ คุณสมบัติของแนวคิดปรัชญายังมีลักษณะเด่นตรงที่มี “ความสงสัย” (suspect) เป็นจุดเริ่มต้น โดยใช้เหตุผลทางตรรกวิทยาเป็นเครื่องมือกำจัดความสงสัยท่ามกลางการได้รับคำตอบที่เป็นความจริงแท้ ขณะที่คุณลักษณะของศาสนานั้นมีจุดเริ่มต้นที่มนุษย์ประสงค์จะพ้นจากสภาวะอันไม่น่าพึงปรารถนาในสภาพปัจจุบัน และแสวงหาการเข้าถึงความจริงด้วยความรู้สึกและทัศนะ แล้วจะเข้าถึงความจริงสูงสุดตามที่พึงประสงค์นั้น ๆ ได้ แนวคิดทางปรัชญาและหลักคำสอนศาสนาในเชิงประวัติศาสตร์ปรากฏในแง่ความขัดแย้งและสนับสนุนกันอย่างชัดเจน ทั้งนี้พัฒนาการของปรัชญาตะวันตกบางยุคนั้นบางคนได้ปฏิเสธความคิดเรื่องพระเจ้า บางยุคศาสนาก็ใช้แนวคิดปรัชญามาตีความเพื่อสนับสนุนหลักคำสอนศาสนา พัฒนาการทางศาสนาก็ใช้กรอบแนวคิดทางปรัชญามาประยุกต์เพื่อเข้าตีความหลักคำสอนทางศาสนาด้วยเช่นกัน เพราะฉะนั้น การเข้าใจรายละเอียดในประเด็นของปรัชญาและศาสนาจะทำให้สามารถจัดความสัมพันธ์แนวคิดทางปรัชญา และหลักคำสอนทางศาสนาได้ชัดเจนมากขึ้น

สาระสำคัญของโลกทัศน์ทางปรัชญา

ความหมายของปรัชญามุ่งศึกษาถึงการดำรงอยู่ของมนุษย์ในโลกนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสังคม การแสวงหาและการให้ความหมายทางปรัชญานี้มาจากแรงผลักดันในระดับลึก โดยเฉพาะความต้องการในการตอบสนองความมั่นคงในการดำรงชีวิตทางกายภาพ การต้องการเข้าใจเพื่อปลดปล่อยจิตใจ อารมณ์อย่างไรก็ตามแนวคิดทางสังคมและจิตวิทยาเชื่อว่าความต้องการของมนุษย์พัฒนาการเริ่มจากการตอบสนองทางด้านกายภาพ ชีวภาพ สังคมและด้านจิตใจตามลำดับ พัฒนาการของความต้องการของมนุษย์เริ่มต้นจากพื้นฐานเชิงวัตถุนิยมพัฒนาไปสู่สังคม นอกจากนี้ความต้องการตอบสนองระดับความเข้มข้นของแต่ละด้านจะแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ความต้องการในหลายระดับของมนุษย์นี้ก็เป็นที่ไปเพื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างปลอดภัยและเกิดความมั่นคง สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นได้จากการเรียนรู้และการแก้ปัญหา

แม้ว่าปรัชญาจะก่อตัวขึ้นพร้อมกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ แต่ทว่าการศึกษาพัฒนาการเชิงประวัติศาสตร์จะเริ่มศึกษาแนวคิดทางปรัชญาที่เป็นระบบและมีหลักฐานของแนวคิดนั้น ๆ เป็นสำคัญ แนวคิดทางปรัชญาได้ถูกแบ่งออกเป็น 2 สายหลัก อันประกอบด้วยปรัชญาตะวันตก และปรัชญาตะวันออก ทั้งนี้แนวคิดปรัชญาตะวันตก (Occidental school) ได้เริ่มต้นขึ้นในสมัยกรีกโบราณ (ancient Greek) ราวประมาณ 1,200-600 ปีก่อน คริสตศักราช ในระยะนี้แนวคิดทางปรัชญาจะสัมพันธ์กับความเชื่อทางศาสนาเทพเจ้ากรีกเป็นหลัก มีคัมภีร์มหากาพย์ที่กล่าวถึงเรื่องความเชื่อนี้ปรากฏในมหากาพย์สองเล่มของโฮเมอร์ (Homer) และมหากาพย์ว่าด้วยกำเนิดทวยเทพของเฮซีออด (Hesiod) นอกจากนี้แนวคิดทางปรัชญาสายตะวันตกยังปรากฏในจินตนิพนธ์เป็นโคลงสั้น ๆ ซึ่งโคลงเหล่านี้คือย ๆ แทรกซึมความรู้สึกนึกคิดทางศาสนาและการเมืองไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงปัจเจกบุคคลของนักปราชญ์ในโลกกรีกเป็นสำคัญ ทั้งนี้จารีตการศึกษาปรัชญาตะวันตกเองนั้นเริ่มนับเริ่มต้นในสมัยของปรัชญากรีกโบราณที่ถือว่าเป็นปรัชญาที่เป็นระบบครั้งแรก ได้แก่ ปรัชญาสำนักไมเลตุส (Miletus school) ความสนใจของปรัชญากรีกมีลักษณะร่วมกันบางประการ กล่าวคือ ความสนใจปฐมธาตุและการก่อกำเนิดจักรวาล ความสนใจโลกของสสาร ความสนใจโลกสสารนี้ยังได้คลี่คลายยับยั้งเข้ามาสู่ปริณิถนเรื่องใกล้ตัวมนุษย์มากขึ้น ได้แก่ สนใจเรื่องจิตและสุนทรียศาสตร์

ในขณะที่พัฒนาการทางปรัชญาสายตะวันออก (Oriental school) ประกอบด้วยสองกลุ่มหลัก ได้แก่ ปรัชญาอินเดีย และปรัชญาจีน แนวคิดปรัชญาอินเดียปรากฏอย่างเป็นทางการในช่วง 3,000-3,400 ปี ก่อนคริสตศักราชคือในสมัยปรัชญา

พระเวท และปรัชญาจีนปรากฏราว 600 ปีก่อนคริสตศักราช คือปรัชญาของเล่าจื้อและลัทธิเต๋า ทั้งนี้ลักษณะแนวคิดปรัชญาตะวันออกมีความคล้ายคลึงกันทั้งปรัชญาอินเดียและปรัชญาจีนในแง่ที่ปรัชญานั้นเป็นแนวคิดเดียวกับศาสนา โดยเน้นความเชื่ออันเป็นผลมาจากการจัดความสัมพันธ์ของตนเองกับธรรมชาติ ปรัชญาตะวันออกยังเป็นปรัชญาแห่งการดำเนินชีวิตมนุษย์ในสังคม ปรัชญาตะวันออกยังเป็นระบบความคิดที่พยายามหาคำตอบจากการความสัมพันธ์ระหว่างตนกับจักรวาลวิทยา (cosmology) และเป็นทั้งระบบความเชื่อที่เป็นแกนในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างตนและสังคม ตลอดจนเป้าหมายสุดท้ายที่ตนจะแสวงหาเพื่อจะเข้าถึงได้ ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่าพัฒนาการของปรัชญาตะวันออกจึงมีความต่อเนื่องของความเชื่อสืบทอดเป็นสายเดียวตลอดตั้งแต่ยุคเริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน

ในขณะที่การแสวงหาความจริงของปรัชญานั้นศาสตร์แต่ละสาขาจะให้คำจำกัดความที่ต่างกัน โดยในความหมายวิทยาศาสตร์ “ความจริง” (truth) ก็คือกฎเกณฑ์ที่เป็นต้นเหตุของข้อเท็จจริง ความจริงในแง่ก็คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดผล ขณะที่แนวคิดทางสังคมศาสตร์เชื่อว่าความจริงก็คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่มีความคิดที่รอให้ค้นพบ ความจริงเกิดจากวาทกรรม (discourse) อย่างหนึ่ง การให้ความจริงทางปรัชญาแม้จะให้ความหมายที่แตกต่างกันบ้าง แต่การให้ความหมายของความจริงในปรัชญาเชื่อในความจริงสูงสุดอยู่นอกเหนือมนุษย์ (objective) ความจริงเป็นเอกพจน์ ความจริงแท้มีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น และเป็นรากฐานบ่อเกิดความจริงย่อยทั้งปวง

ในสมัยกรีกโบราณเชื่อว่ามีความจริงที่กำหนดความจริงทุกสรรพสิ่ง และเชื่อว่ามามีวิธีการที่จะรู้และเข้าถึงความจริงแท้ที่สุดคือ อันติมะสัจจะ (ultimate reality) นี้ได้ แม้จะไม่มีคำนิยาม (definition) โดยตรงว่าความจริงแท้ (reality) แต่ก็ได้คุณสมบัติของความจริงนั้นว่าการที่จะเข้าถึงความจริงนั้นได้ต้องใช้วิธีการอนุมานจัดลำดับความจริง ทั้งนี้สามารถจัดระดับได้ดังนี้ คือ ระดับข้อเท็จจริง (fact) ระดับความจริง (truth) และความจริงแท้ (reality) ทั้งนี้ระดับข้อเท็จจริงเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ หรือเหตุการณ์ที่เป็นความจริงระดับปรากฏการณ์ ส่วนระดับความจริงคือการพิสูจน์ อธิบายและวิธีการ ในขณะที่ความจริงในระดับความจริงแท้ มักเป็นความจริงที่นอกเหนือประสาทสัมผัสหรือเข้าถึงยาก เช่น หลักกฎเกณฑ์สภาวะ พระเจ้านิพพาน เป็นต้น

อย่างไรก็ดี โดยทั่วไประดับความจริงแท้จะปรากฏระดับข้อเท็จจริงของข้อมูลที่เป็นรูปธรรม จึงเป็นได้ทั้งเอกพจน์และพหุพจน์ ลักษณะความจริงเป็นเชิงปริมาณ เช่น มีคนเชื่อว่าเทวดามีอยู่จริง เป็นข้อมูลเอกพจน์ชุดเดียว แต่หากมีคนอื่นเชื่อเช่นเดียวหรือแตกต่างกันออกไป ข้อมูลเหล่านี้ก็เป็นพหุพจน์ การรวบรวมข้อมูลการพิสูจน์ความเชื่อของคนจะได้ความจริงในระดับสูงขึ้นมาที่มีความเป็นเอกพจน์และสามารถโยงไปอธิบายแทนความเชื่อของกลุ่มอื่น ๆ ได้ และการพิสูจน์สิ่งที่อยู่เหนือความจริง และข้อเท็จจริงข้อมูลนั้นจะได้คำตอบที่ไม่ต้องพิสูจน์อีกต่อไปซึ่งเป็นระดับความจริงแท้ในที่สุด การแสวงหาในทางปรัชญามักจะสนใจความมีอยู่ในระดับความจริง (truth) และความจริงแท้ (reality) ซึ่งเป็นความจริงสูงสุด วิธีการเข้าถึงความจริงแท่นั้นทางปรัชญาสนใจความมีอยู่ของความจริงแท้ซึ่งมีความจริงสูงสุด วิธีการเข้าถึงความจริงแท้ ระดับนามธรรมจึงเข้าถึงหลายวิธี วิธีการที่นักปรัชญาใช้เป็นเครื่องมือ ในการเข้าถึงความจริงแท้ก็คือ ระบบคิดแบบตรรกะ ได้แก่ วิธีการนิรนัย (deduction) คือ การแสวงหาความจริงด้วยการลดทอนสิ่งต่าง ๆ สู่องค์ประกอบย่อยที่สุด โดยไม่ต้องผ่านประสบการณ์เชิงประจักษ์ หรือการนำทฤษฎีไปสู่การพิสูจน์ วิธีการเช่นนี้มักจะเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ เพียงแต่เปลี่ยนจากหน่วยที่ศึกษาเป็นสิ่งที่สัมผัสได้เชิงประจักษ์เท่านั้น และวิธีการอุปนัย (induction) คือ การแสวงหาข้อเท็จจริงย่อยจากประสบการณ์เพื่อหาลักษณะร่วมกับปรากฏการณ์นั้น ลักษณะร่วมกันของเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ก็คือ เหตุการณ์บางอย่าง นอกจากนี้ที่สำคัญเป้าหมายของการเข้าถึงความจริงแท้จากคำนิยามความหมายปรัชญา คือการรักในความรู้ของความจริง จากคำนิยามนี้เป้าหมายของการเข้าถึงปรัชญาก็คือ การได้คำตอบของความสงสัยนั้น ๆ และสามารถแก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้ ส่วนปรัชญาเชิงศาสนามีจุดหมายปลายทางอันเป็นอุดมคติสูงสุดของชีวิตเป็นหลัก

สารัตถะมโนทัศน์ของศาสนา

ลักษณะสำคัญของศาสนาเป็นเรื่องราวที่วาดด้วยเรื่องของจิตใจและการแสวงหาความหมายในชีวิตของมนุษย์ ศาสนาจึงมีเนื้อหาที่มีลักษณะเฉพาะของโดยตรง ทั้งนี้ความหมายในสารานุกรม Encyclopedia Britannica ได้ให้ความหมายของคำว่าศาสนาไว้ว่า “แบบของความเชื่อหรือการปฏิบัติผ่านสิ่งที่มีมนุษย์สื่อสารด้วยความคาดหวังที่จะประสบกับภาวะดังกล่าวที่ซ่อนอยู่ในเบื้องหลังในชีวิตปกติ โดยทั่วไปมักเน้นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต” ทั้งนี้ความหมายระดับกว้างนี้ได้รับอิทธิพลจากการงานศึกษาชนเผ่าจากสาขามานุษยวิทยา และวัฒนธรรม ซึ่งมีระเบียบวิธีการศึกษาและหน่วยที่เน้นการศึกษาเฉพาะตน งานศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาจะเริ่มมีวิทยา (method) และวิธีการศึกษา (methodology) เฉพาะตัวในช่วงสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (world war 1 1914-1918) โดยมาลินาวสกี (Bronislaw Malinowsky 1884-1942) ซึ่งได้ไปศึกษาวิจัยอยู่ที่เกาะโทรเบียนด์ (Thobriands) ในทวีปแอฟริกา เขาได้ศึกษาพื้นที่ของชนพื้นเมืองที่มีวิถีชีวิตในทุก ๆ มิติ ทั้งในด้านความเชื่อเรื่องภูตผี โสยศาสตร์และเวทมนต์คาถา ด้วยวิธีการสังเกตอย่างมี ส่วนร่วมและคลุกคลีอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลานาน เขาจึงอธิบายความเชื่อเหล่านี้ในเชิงจิตวิทยา

ขณะเดียวกันในช่วงร่วมสมัยเดียวกันนี้เอมิล เดอร์ไคม์ (Emile Durkheim 1858-1917) บิดาแห่งสังคมวิทยาสมัยใหม่ได้ยกระดับงานศึกษาความเชื่อของคนดั้งเดิม (primitive religion) สู่ทฤษฎีว่าสาระของศาสนาจะประกอบด้วยเรื่อง “ความศักดิ์สิทธิ์” (sacred) เป็นสำคัญ โดยเขาเน้นว่าความศักดิ์สิทธิ์จะแสดงออกทางภาษา สัญลักษณ์ ฯลฯ ก่อให้เกิดพิธีกรรมและการรวมกลุ่มกันขึ้น ความศักดิ์สิทธิ์เองนั้นจะมีพลังนอกเหนือมนุษย์ การปฏิสัมพันธ์จึงเป็นการอ่อนน้อมเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ด้วยเหตุนี้ศาสนาก็คือสังคมในรูปแบบหนึ่ง และสังคมจะสะท้อนภาวะมนุษย์เอง การนับถือศาสนาก็คือการนับถือตัวเองในรูปแบบหนึ่ง ในเวลาต่อมาเรดคลิฟ บราวน์ ยังได้พัฒนาการศึกษาศาสนาด้วยแนวคิดโครงสร้างหน้าที่นิยม (structural-functionalism) ว่าความเชื่อทางไสยศาสตร์ของชนเผ่าแอฟริกาามีเหตุผลในแง่ของการใช้ไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตและสังคมเช่นเดียวกับสังคมสมัยใหม่ที่ใช้จารีต และกฎหมายเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบสังคมนั่นเอง การให้ความหมายทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามักจะให้ความหมายเกี่ยวกับระบบความคิด ความเชื่อของมนุษย์ซึ่งค่อนข้างกว้างและกินความหมายศาสนาว่าระบบความคิด ความเชื่อของมนุษย์ หมายถึงระดับความเชื่อและทุกศาสนา

ในระดับที่แคบลงนั้นการให้ความหมายในกรอบปรัชญาและศาสนามักจะแยกศาสนา เป็นศาสนาดั้งเดิม (primitive religion) โดยอธิบายว่าเป็นความเชื่อพื้นฐานของมนุษยชาติก่อนที่จะก่อกำเนิดศาสนาหลัก ศาสนาดั้งเดิมมีความเชื่อในเรื่องผี ไสยศาสตร์ เวทมนต์ คาถา การเข้าทรง ในปัจจุบันความเชื่อนี้ยังคงดำรงอยู่ทั่วโลกโดยเฉพาะชนเผ่าแอฟริกันยังยึดถืออยู่เป็นอันมาก ส่วนศาสนาหลัก (Living religion) เป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือแบ่งย่อยออกเป็นสองประเภท ได้แก่ ศาสนาที่เชื่อในพระเจ้าผู้สร้าง (God) ผู้สร้างเป็นความจริงสูงสุด เป็นผู้สร้างสรรพสิ่ง ได้แก่ ศาสนาคริสต์ อิสลาม และพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาที่ไม่เชื่อในพระเจ้าผู้สร้าง ความจริงสูงสุดเป็นภาวะดำรงอยู่อย่างเป็นภาวะวิสัยที่ไม่มีใครกำหนด ศาสนาเหล่านี้ ได้แก่ ศาสนาพุทธ และศาสนาเซน

อย่างไรก็ดี ลักษณะที่เป็นส่วนรวมขององค์ประกอบศาสนาหลัก ได้แก่ มีผู้ก่อตั้งศาสนาและการประกาศคำสอนของศาสนิกชน มีหลักคำสอนระดับจริยะและระดับปรมาัตถ์ (ultimate reality) มีผู้รับคำสอนใช้เป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตตามแบบอย่างศาสดาและรักษาคำสอนนั้น มีโลกหน้า มีคัมภีร์ศาสนา มีศาสนพิธีเพื่อการรวมกลุ่มของศาสนิกชนและมีศาสนวัตถุ ทั้งนี้ความหมายของคำว่าศาสนา หากให้คำนิยามให้ครอบคลุมองค์ประกอบข้างต้นจะหมายถึงหลักคำสอนที่ศาสดาได้วางแนวทางให้แก่ศาสนิกปฏิบัติตามปัจเจกบุคคลและสังคม ทั้งในระดับจริยะสำหรับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและในระดับปรมาัตถ์ คือมุ่งประโยชน์ทั้งผลในโลกนี้และในโลกหน้า

2. ขบวนการทางความคิดทางศาสนา

พัฒนาการการเกิดศาสนาคลายกับปรัชญาตรงที่เกิดขึ้นมาพร้อมมนุษย์ องค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ประการหนึ่งคือ จิตใจ ความรู้สึก ความคิด และความเชื่อ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นรากฐานการเกิดขึ้นของศาสนาอีกปัจจัยหนึ่ง แต่พัฒนาการของศาสนาจะแตกต่างจากพัฒนาการทางปรัชญาตรงที่หลักคำสอนศาสนาเมื่อเกิดขึ้นแล้วมีผู้ยอมรับนับถือ หลักคำสอนทางศาสนานั้นจะได้รับการสืบทอดอย่างเคร่งครัดและต่อเนื่อง บางศาสนามีความแตกต่างน้อย บางศาสนามีความเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก หากพิจารณาความเปลี่ยนแปลงความเชื่อในเชิงประวัติศาสตร์แล้วการเชื่อมต่อของอุปติการณการเกิดขึ้นของศาสนาต่าง ๆ เป็นเส้นตรงสายเดียว (unilinear) จากระดับพื้นฐานไปสู่ระดับสูง จากระดับปกติสามัญไปสู่ความลับซับซ้อนหรือจากระดับความไม่เป็นเหตุผลไปสู่ความเป็นเหตุผลอย่างเป็นเส้นตรง

การก่อกำเนิดขึ้นแต่ละศาสนามักไม่ได้มาจากการสืบเนื่องจากศาสนาหนึ่งโดยตรง อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ศาสนาจะเห็นว่าเริ่มจากมนุษย์นับถือศาสนาปฐมฐานหรือศาสนา บุพกาลก่อน จากนั้นจึงก่อกำเนิดศาสนาหลักขึ้น อย่างไรก็ตาม การนับถือศาสนาของมนุษย์มักจะเป็นการนับถือแบบสังเคราะห์คือ เป็นแบบผสมผสานทั้งหลักเหตุผลและศาสนาดั้งเดิมพร้อมกัน ในส่วนของขอบเขตของศาสนานั้นอาจกล่าวได้ว่าลักษณะเนื้อหาของศาสนาเป็นเรื่องของ “โลกทัศน์” การดำเนินชีวิตเป็นผลจากการจัดความสัมพันธ์ระหว่างตัวเองกับจักรวาลวิทยากับสังคมและกับตนเอง ดังนั้น ศาสนาจึงเป็นเรื่องการดำเนินชีวิตและเป้าหมายสูงสุดของชีวิต เนื้อหาศาสนาจึงเป็นเรื่องของคุณค่า (value) ด้วยเช่นกัน

ในส่วนของวิธีวิทยา (methodology) ทางศาสนาจะเห็นได้ว่าการแสวงหาความจริงของศาสนาเป็นความจริงเชิงคุณค่าซึ่งสามารถแบ่งได้สองประเภท ได้แก่ ความจริงเชิงจริยะซึ่งเป็นความจริงในระดับพื้นฐานอันเป็นคุณค่าทางศีลธรรมที่มนุษย์สร้างและพิจารณาขึ้นเพื่อเป็นเงื่อนไขแห่งการดำเนินชีวิตของคนในสังคมอันนำไปสู่ความสุข ความดีงาม ทั้งนี้ความจริงเชิงจริยะนี้วางอยู่บนเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อม เงื่อนไขทางสังคม ความจริงทางจริยะที่ดีจะเป็นแนวทางการนำไปสู่ความจริงระดับปรมาตม์ ความจริงในระดับเชิงจริยะ เช่น ศิล จารีตประเพณี วัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ความจริงทางจริยะของแต่ละสังคมและชุมชนจะมีความเหมือนและแตกต่างกันได้ และสองคือความจริงในระดับปรมาตม์ เป็นความจริงที่ดำรงอยู่อย่างอิสระเหนือการเข้าใจและการสร้างขึ้นของมนุษย์ การก่อตัวของศาสนาจากการค้นพบความจริงบางประการที่มีลักษณะแตกต่างจากความจริงสามัญนอกเหนือการเข้าถึงด้วยวิธีการเชิงประจักษ์ ความจริงบางประการดังกล่าว ได้แก่ ความจริงสูงสุด (ultimate reality) อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในอุดมคติที่มนุษย์ทุกคนพึงเข้าถึงและสามารถพัฒนาศักยภาพตัวเองได้ ความจริงสูงสุดในศาสนาที่เชื่อในพระเจ้าผู้สร้างจะเชื่อว่าพระเจ้าผู้สร้างเป็นความจริงสูงสุดอันเป็นบ่อเกิดแห่งความจริง หลักคำสอนทางศาสนาจึงวางอยู่บนพื้นฐานของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และความสัมพันธ์มนุษย์กับสิ่งรอบข้าง พื้นฐานความสัมพันธ์ที่เหมาะสมตามที่ควรจะเป็นนี้จะย้อนกลับไปสู่แนวทางไปสู่จุดสูงสุด ความจริงแท้ในศาสนาไม่เชื่อในพระเจ้าผู้สร้าง สภาวะธรรมสูงสุด ได้แก่ นิพพานซึ่งเป็นความจริงสูงสุดพ้นประสบการณ์มนุษย์ปกติ ความจริงนี้มีลักษณะเป็นเอกพจน์ ดำรงอยู่อย่างอิสระไม่สัมพันธ์กับอื่น ๆ การจะเข้าใจและเข้าถึงจะต้องผ่านการขัดเกลาพัฒนาตนเองในทุกด้าน ทุกมิติ แล้วจะเข้าถึงจุดนั้นได้

ในส่วนวิธีการของการเข้าถึงความจริงแท้ทางศาสนาจะมีลักษณะเป็นแนวตั้ง ดำรงอยู่นอกเหนือประสาทสัมผัสเชิงประจักษ์ของมนุษย์ มีความเป็นสากลเชิงเอกพจน์ นอกเหนือการเข้าใจอย่างสามัญ การเข้าถึงความจริงอันสูงสุดนี้ไม่ได้เกิดขึ้นด้วยวิธีการทำความเข้าใจอย่างสามัญหรือวิธีการของปรัชญาที่เน้นตรรกะวิธีคิดเพียงประการเดียว แต่ความจริงทางศาสนาจะเข้าถึงได้ด้วยการพัฒนาหล่อหลอมตนเองทุกมิติ ทั้งในระดับความเข้าใจระดับพฤติกรรม ระดับความรู้สึกด้านจิตใจ บางศาสนาจะเน้นการเข้าถึงด้วยวิธีการปรับท่าทีทางทัศนคติและความรู้สึกทางด้านจิตใจ เช่น ศาสนาคริสต์และอิสลามจะเน้นศรัทธาในความจริงสูงสุดในพระเจ้าผู้สร้างเป็นหลักความศรัทธาจะเป็นตัวรากฐานสำคัญที่สุดนำไปสู่การใคร่ครวญหาเหตุ ผลทางสติปัญญาเพื่อเข้าสู่จุดสูงสุดวิธีการทางศาสนาจะหล่อหลอมเชิงพฤติกรรม (ศีล) หล่อหลอมจิตใจให้แน่วแน่ (สมาธิ) และพิจารณาด้วยสติปัญญา (ปัญญา) อย่างเป็นภววิสัย ซึ่งทั้งสามด้านจะหลอมเป็นมรรควิธีเดียวอันนำไปสู่การเข้าถึงและเข้าใจ

ปรารถนาก็จะได้อะไร การหล่อหลอมเปลี่ยนผ่านตัวเองทั้งระบบคิด จิตใจและพฤติกรรมพร้อมกันจนสู่การเข้าถึงความจริง สถานะของบุคคลที่เข้าถึงจะเปลี่ยนเป็นอีกสถานะหนึ่งตามคุณสมบัติของภาวะที่จะเข้าถึงนั้น

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาและศาสนา

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาและศาสนาปรากฏด้วยกันสองลักษณะ คือลักษณะแรกเป็นความสัมพันธ์เชิงภาคตัดขวาง กล่าวคือเป็นความสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่าง และ ลักษณะที่สองนั้นเป็นความสัมพันธ์เชิงพัฒนาการกล่าวคือเป็นความสัมพันธ์เชิงเกื้อหนุน ทั้งนี้ในลักษณะแรก คือ ความสัมพันธ์เชิงภาคตัดขวาง (cross-sectional relationship) จะเห็นความสัมพันธ์ในแง่ความเหมือนและแตกต่างอย่างน้อย 3 ประเด็น ดังนี้ ประเด็นแรกคือ เรื่องของความหมายและพัฒนาการนั้นในทางศาสนาและปรัชญาที่มีจุดร่วมในแง่ของการเกิดขึ้น โดยไม่มีหลักฐานใดที่แสดงจุดเริ่มต้นของกาลเวลา การเกิดของปรัชญาและศาสนาเพราะปรัชญาและศาสนามีพัฒนาการที่ยาวนาน จึงมีการอธิบายกว้าง ๆ ว่าเกิดขึ้นพร้อมกับการอุบัติขึ้นของมนุษย์ จุดต่างของศาสนาและปรัชญาเน้นในเรื่องบางประเด็น อาทิ ศาสนาจะเน้นเรื่องจิตใจ คุณค่าทางจริยธรรม การดำเนินชีวิตเป็นหลัก ส่วนปรัชญาเน้นเรื่องระบบคิด โลกทัศน์ เป็นหลัก ในแง่ความขัดแย้งปรากฏการณ์ระหว่างปรัชญาและศาสนามักปรากฏในปรัชญาและศาสนาตะวันตก เช่น ปรัชญาบางสายเน้นเรื่องสารนิยม (materialism) โดยปฏิเสธเรื่องของพระเจ้าตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ และปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในระยะหลังโดยเฉพาะปรัชญามนุษยนิยมและปรัชญาอัตถิภาวนิยม กลุ่มนักปรัชญาที่เชื่อในศาสนาได้นำวิธีการและกรอบทางปรัชญามาอธิบายหลักคำสอนทางศาสนา และการมีอยู่ของพระเจ้า ในขณะที่ปรัชญาที่มีถูกนำมาอธิบายหลักคำสอนและการดำรงอยู่ของพระเจ้าที่ชัดเจน ได้แก่ ปรัชญาพลาโต (Plato) และปรัชญาของเดส์การ์ต (Descartes) เป็นต้น

ในทางตะวันออกจะไม่ปรากฏการณ์ความขัดแย้งระหว่างปรัชญาและศาสนาที่ชัดเจนมากนัก ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะหลักคำสอนทางศาสนามีรากฐานเชื่อมโยงกับศาสนาอยู่ในตัว แต่อาจจะมีที่แตกต่างบ้างในลัทธิจารวัคและคัมภีร์ภาคีศาสดา เป็นต้น ประเด็นที่สองคือวิถีวิทยาในการแสวงหาความจริง ซึ่งความจริงในแง่ปรัชญากับศาสนามีความคล้ายในแง่ที่มีความจริงสูงสุดที่เป็นเอกพจน์และมนุษย์สามารถเข้าถึงได้ ความแตกต่างทางศาสนาจะต้องเป็นเป้าหมายที่พ้นสภาวะปัจจุบันได้ เช่น การเข้าถึงพระเจ้า หรือการหลุดพ้นกิเลสการเข้าถึงนิพพาน ขณะที่ความจริงทางปรัชญาอาจจะเกี่ยวข้องกับสภาวะดังกล่าวหรือไม่ก็ได้ ปรัชญาบางสายเป็นปรัชญาวัตถุนิยม และประเด็นที่สามคือเป้าหมายในการแสวงหาความจริงนั้นปรัชญาเน้นการได้รับคำตอบที่เป็นการตอบสนองของความสงสัย เพื่อให้เกิดความกระฉับกระเฉงในการดำเนินชีวิตหรือโลกทางสสาร ส่วนศาสนาเน้นการมีชีวิตนิรันดร์หรือชีวิตหลุดพ้นจากวัฏสงสาร

ลักษณะที่สองคือความสัมพันธ์เชิงเกื้อหนุน (supporting relationship) ความสัมพันธ์ดังกล่าวปรากฏอย่างน้อย 3 ประเด็นหลักดังนี้ ประเด็นที่หนึ่งคือ ความหมายและพัฒนาการจะเห็นได้ว่าปรัชญาและศาสนามีความคิดในแง่พัฒนาการที่ศาสตร์ทั้งสองเกิดมาพร้อมกับการอุบัติขึ้นของมนุษย์ การมีระบบคิดที่มีเหตุผลและแรงบันดาลใจ การใช้เหตุผลทางสมองกับการตระหนักรู้ การใช้ปัญญาในการใช้เหตุผลทางศาสนาซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ประเด็นที่สองคือวิถีวิทยาของการแสวงหาความจริง ทั้งนี้ปรัชญาและศาสนาอาจจะไม่แยกออกจากกันได้เด็ดขาดได้ คำสอนทางศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ทั้งยังพิสูจน์ได้ ไม่จำกัดเวลาและถือว่ามีเหตุผลในตัวมันเอง เครื่องมือการเข้าถึงความจริงทางศาสนา คือ การดำเนินชีวิตตามหลักคำสอน ซึ่งจะประจักษ์ข้อเท็จจริงด้วยการพิสูจน์ การไตร่ตรองภายในตามสภาวะที่มันเป็น ความเป็นเหตุเป็นผลจะดำรงอยู่ในกฎเกณฑ์และสภาวะนั้นจะอยู่โดยตัวมันเอง ประเด็นที่สามคือ เป้าหมายของการเข้าถึงความจริง โดยความจริงทางศาสนาเป็นเรื่องคุณค่า การเข้าถึงความหลุดพ้น การเข้าถึงแล้วจะเห็นแจ้งตามหลักสภาวะที่เป็นหลักความเหตุผลแห่งความจริงเสมอ

การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างปรัชญาและศาสนา

ปรัชญา	ศาสนา
ความหมาย (meaning)	
ปรัชญาจะเน้นโลกทัศน์ ระบบคิดของมนุษย์ ระบบคิดจะมีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง	ศาสนาเน้นไปที่โลกทัศน์ ระบบความคิด ความศรัทธา ความเชื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เน้นความรับผิดชอบต่อสังคม
พัฒนาการ (evolution)	
ปรัชญาอธิบายว่ามนุษย์จะเป็นมนุษย์ เมื่อคิดเป็น หมายถึง ความเป็นมนุษย์ ในเชิงปรัชญาจะไม่ใช้/หรือใช้ความเป็นมนุษย์ในแง่การกำเนิด	-ศาสนาเน้นเรื่องจิตวิญญาณ ความเชื่อ ในความหมายจะกว้างที่มาพร้อมกับการกำเนิดของมนุษย์ในเชิงกายภาพ
เครื่องมือ (tool)	
-ปรัชญาจะใช้หลักตรรกะเป็นหลักสำคัญในการแสวงหาความรู้ ได้แก่ วิธีนิรนัยและวิธีอุปนัย -ภาษาจะเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความจริงทางปรัชญา	-ศาสนาจะใช้หลักคำสอนทางศาสนาเป็นหลัก ในการแสวงหาความจริง (ซึ่งหลักคำสอนเป็นทั้งแนวทาง เครื่องมือและเป้าหมายในเวลาเดียวกัน) -การเข้าถึงความจริงได้โดยปฏิบัติตามหลักคำสอนที่ศาสนาได้วางไว้แล้วไม่ต้องแสวงหาใหม่
วิธีการ (method)	
ปรัชญาจะเน้นเหตุผล การเข้าถึงความจริง ต้องใช้เหตุผลตามตรรกะ การไตร่ตรองตามหลักตรรกะด้วยระบบคิดอันเป็นเหตุเป็นผลเป็นวิธีการสำคัญ	-ศาสนาเน้นญาณทัศนะการเข้าถึงความจริงข้ามหลักเหตุผล -ความจริงอาจจะไม่สอดคล้องกับหลักตรรกะได้ ศาสนาที่เชื่อและนับถือพระเจ้า จะเน้นความศรัทธาเป็นแนวทางเข้าถึงพระองค์ ศาสนาที่ไม่เชื่อในเทพเจ้า จะเน้นการขัดเกลาทางปัญญา เพื่อเข้าถึงจุดสูงสุด
หน่วยศึกษา (unit study)	
-หน่วยการศึกษาของปรัชญาไร้ข้อจำกัด ความสงสัยเป็นหน่วย และเป็นขอบเขตในการศึกษา	-ศาสนามีหน่วยศึกษาคือตัวเองเน้นจิตใจ ความคิดของตนเอง -ศาสนามีฐานคิดว่าหากเข้าใจตนเองก็จะเข้าใจคนอื่น สรรพสิ่ง เพราะทุกสรรพสิ่งมีองค์ประกอบบางประการคล้ายกัน
เป้าหมาย (target)	
-เป้าหมายของปรัชญา คือการแสวงหาความรู้ ได้รับความกระจ่างได้ความรู้ในสิ่งที่สงสัย ได้รับความกระจ่างได้ความรู้	-ศาสนาเข้าถึงจุดสูงสุด หลุดพ้นจากสภาวะปัจจุบัน จุดสูงสุดอาจจะเป็นพระเจ้าหรือนิพพาน
คุณสมบัติ	
ปรัชญาจะมีความเห็นแตกต่างกันเสมอ จะไม่ค่อยมีจารีตการประเพณีผูกมัด แนวคิดทุกระบบล้วนเป็นปรัชญา แม้จะสร้างคุณค่าด้านลบก็ตาม แต่อาจจะถูกวิจารณ์ในความเป็นเหตุเป็นผลความน่าเชื่อถือ	ศาสนาทุกศาสนามีลักษณะคล้ายกัน คือ คำสอนเป็นไปในเชิงบวกเสมอ และมีเกณฑ์วัดความถูกต้องต่อการตีความของบุคคลในศาสนา ศาสนาจึงมีความเป็นสังคม กลุ่มและองค์กร มีหลักคำสอน ศาสนาวัดถุ พิธีกรรม ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้ไม่มีในปรัชญา

3. สรุป

อาจกล่าวได้ว่าในแง่ของคำจำกัดความนั้นอาจไม่ค่อยแตกต่างกันมากนัก ขณะที่ในแง่พัฒนาการจะเห็นได้ว่าปรัชญา มีพัฒนาการเป็นสายเดี่ยวร่วมกับศาสนาในฝั่งของตะวันออก ขณะที่ในฝั่งของตะวันตกความสัมพันธ์ของแนวคิดทางศาสนากับปรัชญานั้นมีลักษณะที่ส่งเสริมและขัดแย้งกัน ในยุคมีดปรัชญาสารนิยมจะถูกศาสนาบีบบังคับ ขณะที่ศาสนาในฝั่งตะวันตก จะยึดหลักการเหตุผลทางปรัชญามาอธิบายหลักการของศาสนาบางด้าน เช่น การมีอยู่ของพระเจ้า เป็นต้น ในแง่ของตรรกะ ถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญของปรัชญาที่อาจจะไม่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา ทั้งนี้เพราะหลักตรรกะอาจจะเกี่ยวข้องกับคุณค่า หรือไม่ได้ แต่ธรรมชาติของหลักคำสอนทางศาสนาจะมีหลักตรรกะแฝงอยู่ในการอธิบายเนื้อหาเพื่อที่จะเข้าใจในหลักคำสอน เพียงแต่หลักตรรกะที่แฝงนั้นอาจไม่ได้แยกขาดจากคุณค่าอย่างเด็ดขาด นอกจากนี้ปรัชญาจะไตร่ตรอง สืบสาวตามหลัก เหตุผล ส่วนศาสนายังไตร่ตรองใช้หลักการดำเนินชีวิตและคุณค่า ความมีเหตุผลกับคุณค่าเป็นสิ่งเดียวกันได้ ที่สำคัญคือในแง่ของเป้าหมายนั้นปรัชญาเกิดขึ้นเพื่อตอบข้อสงสัยเป็นสำคัญ

4. เอกสารอ้างอิง

- Alistair J. Sinclair. **What is Philosophy? An Introduction**. Dunedin Academic Press: Edinburgh. 2008.
- Cyril Orji. **An Introduction to Religious and Theological Studies**. Wipf and Stock Publisher: New York. 2015.
- Fred Glennon. **Introduction to the Study of Religion**. Orbis Book: New York. 2012.
- John F. Haught. **What is Religion: An Introduction**. Paulist Press: New York. 1990.
- Maria Burguete. **All About Science: Philosophy, History, Sociology & Communication**. World Scientific Publishing: London. 2014.
- Robert C. Solomon. **Big Questions: A Short Introduction to Philosophy**. University of Texas Press: Texas. 2012.
- Russel T. Mccutcheon. **Studying Religion: An Introduction**. Equinox Publishing: New York. 2014.